

بررسی وضعیت و دلایل مطالبات غیرجاری در ایران و راهکارهای برون‌رفت از آن

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده.....
۱.....	مقدمه.....
۲.....	۱. بررسی طبقات اشخاص بدهکار.....
۴.....	۲. بررسی روند مطالبات غیرجاری بانکها در ایران و جهان.....
۷.....	۳. بررسی تطبیقی رتبه ایران در مطالبات غیرجاری.....
۹.....	۴. عوامل مؤثر بر مطالبات غیرجاری بانکها در ایران.....
۱۰.....	۵. راهکارهای کاهش مطالبات غیرجاری در نظام بانکی ایران.....
۱۲.....	منابع و مآخذ.....

بررسی وضعیت و دلایل مطالبات غیرجاری در ایران و راهکارهای برون‌رفت از آن

چکیده

بررسی وضعیت مطالبات غیرجاری^۱ بانکها در کشور و مقایسه آن با متوسط نسبت جهانی، بیانگر وضعیت نامناسب بانکهای ایرانی در وصول مطالباتشان می‌باشد. این امر دلایل گوناگونی دارد که این مطالعه ضمن بررسی مختصر دلایل موجود، پیشنهادهایی را برای کاهش مطالبات غیرجاری بانکها در دو بخش درون‌سازمانی و برون‌سازمانی ارائه کرده است.

مقدمه

در جوامع امروزی بانکها و سایر مؤسسات اعتباری مشابه، به‌عنوان منبع تأمین نیاز پولی اشخاص شناخته شده‌اند. هرچه جامعه در حال توسعه و رشد باشد تعداد متقاضیان دریافت وام و تسهیلات افزایش یافته و به‌تبع آن مبالغ مورد درخواست بالاتر می‌رود و به موازات آن بانکها و مؤسسات اعتباری بیشتر در معرض خطر عدم وصول قرار می‌گیرند.

۱. به مجموع مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول، مطالبات غیرجاری اطلاق می‌شود.

ایجاد مطالبات غیرجاری بانکها و مؤسسات اعتباری در تمامی کشورها امری طبیعی و عادی می‌باشد ولی نکته قابل تأمل، میزان مطالبات غیرجاری است. تخلف در استرداد بدهی یا عدم پرداخت بدهی، بعضاً ارادی و در بعضی مواقع خارج از کنترل و اراده گیرندگان اعتبار (فی‌المثل بحران‌های مالی و اقتصادی، جنگ یا عدم تعهد اشخاص ثالث و...) بوده و به هر حال حدوث مطالبات معوق امری غیرقابل اجتناب می‌باشد. با عنایت به اینکه نسبت مطالبات غیرجاری در ایران بیش از متوسط جهانی آن می‌باشد، این مطالعه تلاش می‌کند دلایل و راهکارهای کاهش مطالبات غیرجاری را به طور مختصر بررسی و تحلیل نماید.

۱. بررسی طبقات اشخاص بدهکار

بدهکاران و یا متخلفان حوزه مطالبات غیرجاری را می‌توان به سه گروه عمده تقسیم کرد:^۱

۱-۱. متخلفان بالاجبار (همانند ورشکستگان بدون تقصیر)

این دسته از بدهکاران کسانی هستند که اصولاً متعهد و قانون‌مدار بوده و قبل و بعد از دریافت وام قصد تخلف نداشته و ندارند ولی حوادث و اتفاقات پیش‌بینی نشده و غیرقابل پیشگیری مانند: تغییر قوانین و مقررات، بحران اقتصادی، جنگ، حوادث

۱. شرکت ساماندهی مطالبات معوق، گزارش مختصر از معضل مطالبات معوق بانکها، نامه شماره ۹۱/۱۱۰۴ ش س مورخ ۱۳۹۱/۱۰/۲۶ به کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی، صص ۱-۲.

طبیعی، یا دخالت اشخاص ثالث (کلاهبرداری) آنان را عاجز از ایفای تعهد می‌نماید. عموماً این افراد به محض رفع بحران به تعهدات خود عمل می‌کنند.

۱-۲. متخلفان مستعد

این دسته را افرادی تشکیل می‌دهند که در شرایط عادی و استیلائی قانون به تعهدات خود پایبند هستند. به تعبیر دیگر از قانون پیروی می‌کنند ولی با فراهم شدن زمینه‌های مساعد راه تخلف پیش می‌گیرند و به تعهدات خود عمل نمی‌کنند. تغییر رفتار این گروه عموماً تابع شرایط محیطی از قبیل: ضعف طلبکار، ضعف قوانین، طولانی بودن وصول طلب از مسیر قضایی، ترجیح سود ناشی از عدم تأدیه دین، ترجیح پذیرش تبعات تخلف و... می‌باشد. از این رو با گسترش زمینه مساعد تخلف، تعداد این متخلفان نیز اضافه شده و در صورت کم شدن شرایط تخلف از تعداد آنان کاسته می‌شود.

۱-۳. متخلفان فعال (با سوءنیت اولیه)

این دسته از خطاکاران که در هر جامعه‌ای یافت می‌شوند با سوءنیت اولیه و با هدف دریافت وام و عدم استرداد آن، مبادرت به دریافت انواع تسهیلات خصوصاً وام‌های کلان می‌کنند. بدیهی است چنانچه شرایط تخلف سهل باشد، راحت‌تر به هدف خود می‌رسند. از آنجایی که حدوث مطالبات معوق بانک‌ها در تمامی کشورها امری طبع و عادی می‌باشد، بنابراین سیاستگذاران پولی با توجه به اجتناب‌ناپذیر بودن حدوث

مطالبات غیرجاری سعی و تلاش دارند تا میزان آن را به حداقل برسانند. برای رسیدن به این مقصود به دو شیوه «پیشگیری بر محور بازدارندگی» و «درمان» (براساس سرعت در تعقیب و اقدام) توسل کرده‌اند.

سیاستگذاران و برنامه‌ریزان مالی و پولی به این نکته تأکید دارند که میزان مطالبات غیرجاری یک بانک یا یک مؤسسه اعتباری و درصد آن نسبت به کل پول در گردش آن سازمان دارای اهمیت و شایان توجه می‌باشد. از این رو به هیچ‌وجه عوامل دیگر (مانند تحصیل سود بیشتر ناشی از وجود مطالبات غیرجاری، حتی با وجود وثایق کافی) را مد نظر قرار نمی‌دهند. زیرا آن را نوعی توقف گردش سرمایه می‌دانند. ضمناً چنانچه مطالبات غیرجاری یک بانک از درصد معینی فراتر رود. زنگ خطر احتمال ورشکستگی برای آن مؤسسه به صدا درمی‌آید. همچنان‌که تعدادی از بانک‌های آمریکا و اروپا در بحران سال ۲۰۰۸ میلادی مجبور به اعلام ورشکستگی شدند. هرچند در زمان اعطای تسهیلات و وثایق کافی دریافت شده بود ولی کاهش ارزش وثایق و امتناع وام‌گیرندگان، وام‌دهندگان را به ورشکستگی کشاند.

۲. بررسی روند مطالبات غیرجاری بانک‌ها در ایران و جهان

در این بخش وضعیت مطالبات غیرجاری در ایران تحلیل می‌شود.

۲-۱. بررسی وضعیت کل مطالبات غیرجاری (دولتی و غیردولتی)

جدول ۱ وضعیت مطالبات غیرجاری بانک‌ها را در ایران نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه

می‌شود، نسبت مطالبات غیرجاری بانکها از حدود ۱۰ درصد در سال ۱۳۸۵ به حدود ۱۵ درصد در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته است که بیانگر افزایش حداقل ۵ درصدی این مطالبات طی دوره مورد بررسی است. افزایش مطالبات غیرجاری بانکها در ایران دلایل متعددی دارد که در این مطالعه جنبه‌های قانونی آن مورد بررسی قرار می‌گیرد.

جدول ۱. نسبت مطالبات غیرجاری (دولتی و غیردولتی)

طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۰ (درصد)

۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰
۹/۶	۱۰/۸	۱۷/۵	۱۸/۳	۱۳/۹	۱۵/۱

مآخذ:

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزارش اقتصادی و ترازنامه، ۱۳۸۶، ص ۱۲۶.
۲. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، خلاصه تحولات اقتصادی، سال‌های ۱۳۸۷ (ص ۲۷)، ۱۳۸۹ (ص ۲۹) و ۱۳۹۰ (ص ۳۰).

۲-۲. بررسی وضعیت مطالبات غیرجاری بانک به تفکیک دولتی و غیردولتی

چنانچه جدول ۲ نشان می‌دهد مجموع بدهی بخش‌های دولتی و غیردولتی در آذرماه سال ۱۳۹۱ حدود ۴۴۵ هزار میلیارد تومان بوده که نسبت به پایان سال ۱۳۹۰ (۳۹۸ هزار میلیارد تومان) حدود ۱۲ درصد رشد کرده است. در این میان بخش غیردولتی در آذرماه سال ۱۳۹۱ حدود ۸۸ درصد از بدهی به بانکها را به خود اختصاص داده است که حدود ۳۹۲ هزار میلیارد تومان می‌باشد. سهم بخش دولتی نیز ۱۲ درصد و رقمی حدود ۵۳ هزار میلیارد تومان می‌باشد. یکی از دلایل افزایش مطالبات غیرجاری بانکها در سال ۱۳۹۱ به مرز ۷۰ هزار میلیارد تومان نیز همان افزایش بدهی‌های

بخش دولتی و غیردولتی است (جدول ۲).

شایان ذکر است که بدهی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی در آذرماه سال ۱۳۹۱ نسبت به پایان سال ۱۳۹۰ حدود ۱۰ درصد کاهش یافته و از حدود ۲/۵ هزار میلیارد تومان به حدود ۲/۳ هزار میلیارد تومان رسیده است. این در حالی است که بدهی دولت طی دوره مذکور ۱۷/۵ درصد رشد داشته و از حدود ۴۳ هزار میلیارد تومان در پایان سال ۱۳۹۰ به حدود ۵۱ هزار میلیارد تومان در پایان آذرماه سال ۱۳۹۱ رسیده است (جدول ۲).

جدول ۲. آمار مربوط به بدهی بخش‌های دولتی و غیردولتی به بانکها

(میلیارد ریال / سهم درصد)

و مؤسسات اعتباری غیربانکی

بخش	سال	اسفند ۱۳۸۹	اسفند ۱۳۹۰	آذر ۱۳۹۰	آذر ۱۳۹۱	رشد اسفند ۱۳۹۰ نسبت به اسفند ۱۳۸۹	رشد آذر ۱۳۹۱ نسبت به پایان ۱۳۹۰	رشد آذر ۱۳۹۱ نسبت به آذر ۱۳۹۰
دولت (۱)		۲۹۵,۸۹۶/۶	۴۳۳,۶۸۰/۴	۳,۳۰۵,۳۹۱/۴	۵۰۹,۴۳۵/۹	۴۶/۶	۱۷/۵	۵۴/۱
شرکت‌ها و مؤسسات دولتی (۲)		۳۴,۸۶۲/۷	۲۵,۰۲۴/۳	۳۳,۱۵۸/۲	۲۲,۶۳۴/۱	-۲۸/۲	-۹/۶	-۲۱/۷
بخش دولتی (۱+۲)		۳۳۰,۷۵۹/۳	۴۵۸,۷۰۴/۷	۳۶۳,۶۹۷/۶	۵۳۲,۰۷۰	۳۸/۷	۱۶	۴۶/۳
بخش غیردولتی (۳)		۲,۹۲۹,۲۲۴/۵	۳,۵۲۴,۴۹۱/۲	۳,۳۹۶,۱۰۸	۳,۹۱۷,۶۲۳/۵	۲۰/۳	۱۱/۲	۱۵/۴
مجموع (۱+۲+۳)		۳,۲۵۹,۹۸۳/۸	۳,۹۸۳,۱۹۵/۹	۳,۷۵۹,۸۰۵/۶	۴,۴۴۹,۶۹۳/۵	۲۲/۲	۱۱/۷	۱۸/۳
سهم بخش دولتی		۱۰/۱	۱۱/۵	۱۰	۱۲	—	—	—
سهم بخش غیردولتی		۸۹/۹	۸۸/۵	۹۰	۸۸	—	—	—

مأخذ: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، آذر ۱۳۹۱، ص ۱.

۳. بررسی تطبیقی رتبه ایران در مطالبات غیرجاری

بررسی تطبیقی وضعیت مطالبات غیرجاری بانکها در سال ۲۰۱۱ میلادی در بین ۱۰۵ کشور جهان نشان می‌دهد که علیرغم به‌کارگیری بانکداری غیربوی در ایران، رتبه کشورمان چندان مناسب نیست. برای نمونه متوسط نسبت مطالبات غیرجاری در دنیا (۱۰۵ کشور) در سال ۲۰۱۱ حدود ۷ درصد بوده که با نسبت ۱/۱۵ درصدی ایران فاصله زیادی دارد (جدول ۳). بانکهای ایرانی، ایران در نسبت مطالبات غیرجاری دنیا از بین ۱۰۵ کشور در رتبه ۹۴^{ام} و در بین ۳۰ کشور مورد بررسی در رتبه ۲۷^{ام} قرار گرفته‌اند. همچنین در بین ۷ کشور صادرکننده نفت در جایگاه ۶^{ام} قرار دارند (جدول ۳).

با عنایت به مطالب فوق‌الذکر می‌توان دریافت نظام بانکی کشور از لحاظ منابع در مقایسه با سایر کشورهای دنیا در وضعیت مناسبی نبوده و نیازمند حل فوری معضل مطالبات غیرجاری است.

جدول ۳. نرخ مطالبات غیرجاری در کشورهای منتخب در سال ۱۳۹۰ (درصد)

رتبه	نام کشور منتخب	نرخ مطالبات غیرجاری (درصد)	بهترین رتبه جهانی
۱	چین	۱/۱	۶
۲	گرجستان	۱۰/۳	۷۸
۳	هند	۲/۵	۱۷
۴	اندونزی	۲/۹	۲۸
۵	ایران	۱۵/۱	۹۴
۶	ژاپن	۱/۸	۱۰
۷	قزاقستان	۲۶/۳	۹۲
۸	کره	۲	۱۲
۹	کویت	۹/۲	۷۴
۱۰	لبنان	۴	۴۵
۱۱	لوکزامبورگ	۰/۳	۱
۱۲	مالزی	۲/۹	۲۸
۱۳	نیجریه	۱۷/۱	۱۰۱
۱۴	عمان	۲/۷	۲۴
۱۵	پاکستان	۱۵/۴	۹۵
۱۶	روسیه	۸	۶۹
۱۷	عربستان	۳/۱	۳۴
۱۸	آفریقای جنوبی	۵/۷	۶۳
۱۹	سوئیس	۰/۴	۲
۲۰	ترکیه	۳/۱	۳۴
۲۱	امارات	۶/۲	۶۶
۲۲	انگلستان	۴/۱	۴۶
۲۳	ایالات متحده	۴/۷	۵۷
۲۴	ونزوئلا	۲/۵	۱۸
		۷	
		میانگین درصد نرخ مطالبات غیرجاری (۱۰۵ کشور)	

Source: <http://data.worldbank.org/indicator/FB.AST.NPER.ZS>.

۴. عوامل مؤثر بر مطالبات غیرجاری بانکها در ایران

عوامل مؤثر و ریشه‌ای مؤثر بر مطالبات غیرجاری بانکها را می‌توان به دو بخش درون‌سازمانی و برون‌سازمانی تقسیم‌بندی کرد:^۱

۴-۱. عوامل درون‌سازمانی

عوامل درون‌سازمانی مؤثر بر مطالبات غیرجاری عبارتند از:

۱. نبود سیستم مناسب ارزیابی و اعتبارسنجی،
۲. نبود سیستم الکترونیکی حسابرسی و بازرسی،
۳. اختیارات بیش از حد رئیس و معاون شعبه در برخی موارد،
۴. ضعف کیفی فرآیند و مراحل بررسی پرونده در شعب بانکها،
۵. عدم نظارت بر نحوه مصرف تسهیلات توسط بانکهای عامل.

۴-۲. عوامل برون‌سازمانی

عوامل برون‌سازمانی مطالبات غیرجاری بانکها عبارتند از:

۱. تصمیم‌گیری‌ها و قوانین و رویه‌های اجرایی دولت، مجلس، قوه قضائیه و تمامی سازمانها و نهادهایی که به هر دلیلی با نظام بانکی سروکار دارند،
۲. فاصله نرخ سود بانکی از بهره بازار،

۱. نادری کزج، محمود (۱۳۸۷)، بررسی ریشه‌های مطالبات غیرجاری در نظام بانکی و راهکارهای مقابله با آن، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، طرح پژوهشی، پاییز ۱۳۸۷، صص ۸۵-۸۶.

۳. نرخ ارز و نوسانات آن،
۴. ساختار اقتصاد دولتی و نگاه دستوری به بخش اعتباری،
۵. عدم ثبات سیاست‌های مالی و پولی و تغییرات مکرر قوانین و مقررات.

۵. راهکارهای کاهش مطالبات غیرجاری در نظام بانکی ایران

راهکارهای کاهش مطالبات غیرجاری در کشور را می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

۱-۵. بازنگری و اصلاح عوامل بازدارنده

بدون شک عوام بازدارنده موجود، در شرایط کنونی کارکرد خوبی ندارد، از این رو ضرورت دارد مورد بازنگری قرار گیرند. از جمله این عوامل می‌تواند موارد ذیل باشد:

الف) آزادسازی نرخ سود بانکی تسهیلات

به نحوی که بانک مرکزی صرفاً براساس بخش‌های حقیقی اقتصاد، نرخ سود بین‌بانکی را تعیین نماید و سپس بانک‌ها در دامنه مشخص که به تصویب مجمع عمومی آنها و تأیید حسابرسان مورد نظر بانک مرکزی می‌رسد، اقدام به نرخ‌گذاری تسهیلات و سپرده‌ها نمایند.

ب) تنظیم ماده واحده یا اصلاح آیین‌نامه ماده (۳۴) اصلاحی قانون ثبت به شرح ذیل:

ب-۱) تنظیم سند رهنی به منظور عدم ضرورت مراجعه به ثبت و انتقال وثیقه به

نام بانک.

(مگر در موارد استثنایی با تصویب هیئت‌مدیره بانک مربوط).

- ب-۲) اخذ وکالت بلاعزل از متقاضی در زمان تنظیم سند رسمی به منظور عدم ضرورت مراجعه به ثبت و انتقال وثیقه به نام بانک.
- ج) ایجاد مرکزی برای تجمیع اطلاعات تمامی بدهکاران معوق (فی‌المثل در مرحله اول بدهکاران بالای ده میلیارد ریال و سپس تمامی بدهکاران معوق شامل: مشخصات فردی، بانک طلبکار، مبلغ اصل بدهی و فرع آن).
- د) الزام بانک‌ها به استعلام از مرکز اطلاعات و ممنوعیت ارائه هرگونه خدمات بانکی به بدهکاران دارای مطالبات معوق (اعم از اشخاص حقیقی و حقوقی).
- ه) تسریع در ممنوع‌الخروج کردن بدهکاران بانکی به تقاضای بانک طلبکار.
- و) تبیین مجازات‌های سنگین برای بانک‌ها و مدیران و کارکنان آنها به نحوی که بتواند برای تخلفات و انگیزه‌های مربوط به آن نوعی بازدارندگی ایجاد نماید.

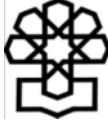
۲-۵. سرعت در وصول مطالبات موجود

تجربه چند سال اخیر نشان داده است تطویل جریان رسیدگی از طریق مراجع قضایی، حقوقی، کیفری و ثبتی نه تنها مؤثر نبوده، بلکه وام‌گیرندگان را بر این باور رسانده که تداوم نکول و عدم پرداخت بدهی حتی در مواردی که وام‌گیرنده استطاعت استرداد دفعه‌تاً واحده و یا به‌طور اقساط را دارد، از استرداد بدهی اجتناب ورزد و با دفع‌الوقت پول بانک را در موارد دیگر به‌کار انداخته و سود حاصل را نصیب خود کند.

بنابراین در صورت تداوم وضع موجود باید تعداد کارکنان و فعالیتهای واحدهای وصول‌کننده مانند ادارات حقوقی و وصول مطالبات بانکها مرتباً افزایش یابد تا آثار زیانبار این بیماری اقتصادی کاهش یابد.

منابع و مآخذ

- در داخل متن ارائه شده است.

شماره مسلسل: ۱۳۰۰۶

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: بررسی وضعیت و دلایل مطالبات غیرجاری در ایران و راهکارهای
برون‌رفت از آن

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه بازارهای مالی)

تهیه و تدوین: صمد عزیزنژاد

ناظر علمی: احمد شعبانی

متقاضی: ارسالان فتحی‌پور (رئیس کمیسیون اقتصادی)

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. مطالبات غیرجاری

۲. تسهیلات

۳. بدهکاران بانکی

۴. راهکارها

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۳/۱۹